

УДК 343.13:343.98:343.43:004.056.5(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.36>

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ У РОЗСЛІДУВАННІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ І ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЛЮДЯНОСТІ: ПРОЦЕСУАЛЬНІ АСПЕКТИ, ЕКСПЕРТНА ВЗАЄМОДІЯ ТА ЦИФРОВА КРИМІНАЛІСТИКА

Сергєєва Д.Б.,*докторка юридичних наук, професорка,
заслужена юристка України,
голова наукова співробітниця
Національної академії Служби безпеки України
ORCID: 0000-0003-1005-7046*

Сергєєва Д.Б. Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів і злочинів проти людяності: процесуальні аспекти, експертна взаємодія та цифрова криміналістика.

Стаття присвячена всебічному аналізу процесуальних і криміналістичних аспектів використання спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності в умовах воєнного стану. Розкрито місце спеціальних знань у структурі доказування як ключового інструмента забезпечення повноти, об'єктивності та відтворюваності результатів досудового розслідування. Визначено, що у сучасній доктрині кримінального процесу спеціальні знання перестають бути допоміжним елементом і перетворюються на системоутворюючу складову доказового процесу, що забезпечує зв'язок між науковими, технічними й юридичними методами пізнання фактичних обставин злочину. Проаналізовано процесуальні форми їх реалізації: участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій, призначення та проведення судових експертиз, надання консультацій і спеціальних висновків, а також використання результатів експертних досліджень у судовому розгляді.

Окрема увага приділена змісту й особливостям проведення державної експертизи з питань таємниць, що має виняткове значення у провадженнях про шпигунство та розголошення державної таємниці. Розкрито методологію та процесуальні умови експертизи спеціальних хімічних речовин, які застосовуються під час документування злочинів терористичного й диверсійного характеру. Детально висвітлено роль комп'ютерно-технічної та телекомунікаційної експертизи у виявленні цифрових слідів злочину, відновленні видалених даних, встановленні фактів несанкціонованого доступу й маршрутизації передавання інформації. Описано значення експертизи відео- та звукозапису для перевірки автентичності аудіовізуальних матеріалів, що фіксують факти воєнних злочинів, а також наведено вимоги до процедурного забезпечення їх допустимості у суді.

Обґрунтовано, що використання спеціальних знань забезпечує наукову точність встановлення причинно-наслідкових зв'язків, достовірність оцінки об'єктивних і суб'єктивних ознак складу злочину та є невід'ємною гарантією справедливого правосуддя. Визначено систему процесуальних гарантій допустимості та достовірності експертних висновків – від належного призначення експертизи й кваліфікації експерта до фіксації безперервного ланцюга збереження доказів і перевірки результатів у суді. Проаналізовано організаційні основи взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури й експертних установ, зокрема запровадження практики «паспортів доказів», комплексних експертних груп і міжвідомчих комунікацій. Доведено, що в умовах воєнного стану ефективне використання спеціальних знань стає стратегічною передумовою якісного розслідування воєнних злочинів, забезпечення допустимості доказів у міжнародному кримінальному правосудді та підвищення рівня довіри до результатів українського кримінального судочинства.

Ключові слова: спеціальні знання, судова експертиза, воєнні злочини, злочини проти людяності, допустимість доказів, достовірність доказів, державна експертиза з питань таємниць, експертиза спеціальних хімічних речовин, комп'ютерно-технічна експертиза, телекомунікаційна експертиза, експертиза відео- та звукозапису, взаємодія слідчого та експерта, кримінальний процес, воєнний стан, доказування.

Serhieieva D.B. Use of special knowledge in the investigation of war crimes and crimes against humanity: procedural aspects, expert interaction, and digital criminalistics

The article provides a comprehensive analysis of the procedural and criminalistic aspects of using special knowledge in the investigation of war crimes and crimes against humanity under martial law.

It reveals the place of special knowledge within the structure of proof as a key tool for ensuring the completeness, objectivity, and reproducibility of pre-trial investigation results. It is determined that in the modern doctrine of criminal procedure, special knowledge is no longer a merely auxiliary element but becomes a system-forming component of the evidentiary process, ensuring the connection between scientific, technical, and legal methods of establishing the factual circumstances of a crime. The procedural forms of its implementation are analyzed, including the participation of specialists in investigative (search) actions, the appointment and conduct of forensic examinations, the provision of expert consultations and special opinions, as well as the use of expert research results during judicial proceedings.

Particular attention is paid to the content and specifics of the state expertise on matters of secrecy, which has exceptional importance in proceedings concerning espionage and disclosure of state secrets. The article outlines the methodology and procedural conditions for conducting examinations of special chemical substances used in documenting terrorist and sabotage-related crimes. The role of computer-technical and telecommunication examinations in detecting digital traces of crimes, recovering deleted data, establishing unauthorized access, and reconstructing information transfer routes is detailed. The significance of video and audio examination for verifying the authenticity of audiovisual materials recording facts of war crimes is described, along with the procedural requirements for ensuring their admissibility in court.

It is substantiated that the use of special knowledge ensures scientific accuracy in establishing causal links, reliability in assessing the objective and subjective elements of a crime, and serves as an indispensable guarantee of fair justice. The system of procedural safeguards for the admissibility and reliability of expert conclusions is defined – from the proper appointment of examinations and expert qualifications to the documentation of an unbroken chain of custody and verification of results in court. The article also analyzes the organizational foundations of cooperation between pre-trial investigation bodies, the prosecution, and expert institutions, including the introduction of “evidence passports,” integrated expert groups, and interagency communication mechanisms. It is proved that under martial law, the effective use of special knowledge becomes a strategic prerequisite for the qualitative investigation of war crimes, ensuring the admissibility of evidence in international criminal justice, and strengthening confidence in the results of the Ukrainian criminal justice system.

Key words: special knowledge, forensic examination, war crimes, crimes against humanity, admissibility of evidence, reliability of evidence, state secrecy expertise, examination of special chemical substances, computer-technical expertise, telecommunication expertise, video and audio examination, interaction between investigator and expert, criminal procedure, martial law, evidentiary process.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної збройної агресії РФ проти України питання ефективного розслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності набули безпрецедентної ваги для системи національної безпеки, правосуддя та міжнародного іміджу держави. Сучасна слідча та судова практика свідчить про істотне зростання ролі спеціальних знань у процесі виявлення, фіксації, дослідження та оцінки доказової інформації. Використання таких знань забезпечує не лише встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні, але й гарантує дотримання принципів верховенства права, змагальності та забезпечення прав людини під час досудового розслідування.

Особливістю воєнних злочинів і злочинів проти людяності є їхня складна фактична та доказова структура, що потребує комплексного застосування знань з різних галузей – криміналістики, експертології, військової справи, інформаційних технологій, медицини, психології, вибухотехніки, екології, лінгвістики та інших спеціальних сфер. Для слідчого, прокурора та суду такі знання виступають інструментом достовірного встановлення причинно-наслідкових зв'язків між діями підозрюваних і наслідками злочину, а також засобом відновлення події злочину, зруйнованої внаслідок бойових дій або умисного приховування.

Кримінальне провадження у справах цієї категорії характеризується високою залежністю від результатів судових експертиз, консультацій спеціалістів і технологічних процесів дослідження матеріальних об'єктів, інформаційних систем, документів та носіїв даних. Поряд із традиційними видами експертиз – судово-медичними, трасологічними, вибухотехнічними чи балістичними – зростає значення комп'ютерно-технічних, телекомунікаційних, хімічних, біологічних, психологічних і мовознавчих досліджень. Кожен із цих напрямів створює нові можливості для отримання достовірної інформації про механізм учинення злочину, але водночас висуває додаткові вимоги до процесуальної форми, належності, допустимості та достовірності доказів.

Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів вимагає від органів досудового розслідування і прокуратури вміння працювати з технічно складними об'єктами, у тому числі

цифровими носіями інформації, електронними системами зв'язку, відео- та аудіозаписами, а також матеріалами, що мають обмежений доступ чи містять відомості, віднесені до державної таємниці. Від правильності процесуальної організації таких дій залежить не лише успішність розслідування, а й подальша судова перспектива справи, зокрема в аспекті міжнародного співробітництва і визнання доказів у Міжнародному кримінальному суді.

Водночас чинне кримінальне процесуальне законодавство України залишається недостатньо адаптованим до потреб розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням складних технічних засобів і залученням вузькоспеціалізованих експертів. На практиці спостерігаються труднощі у визначенні процесуального статусу спеціаліста, меж його участі у слідчих (розшукових) діях, процедурі призначення комплексних або комісійних експертиз, а також у збереженні безперервного ланцюга збереження речових доказів.

З огляду на це особливої ваги набуває розроблення цілісної моделі використання спеціальних знань у кримінальному процесі, що поєднує криміналістичну методику, процесуальні стандарти доказування та організаційно-технічні принципи дослідження доказових об'єктів. Такий підхід дає змогу забезпечити процесуальну стійкість отриманої доказової інформації, її відтворюваність і перевірність, а також дотримання прав учасників кримінального провадження навіть у специфічних умовах воєнного стану.

Таким чином, використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів і злочинів проти людяності виступає не допоміжним елементом, а центральною ланкою доказового процесу, що інтегрує науково-технічні, експертні та процесуальні ресурси держави з метою забезпечення ефективного, справедливого та законного кримінального судочинства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблематика використання спеціальних знань у кримінальному провадженні знайшла всебічне висвітлення у працях провідних представників української процесуально-криміналістичної науки, серед яких М. Погорецький, М. Шумило, В. Ходанович, О. Чуваков та інші. У їхніх дослідженнях сформульовано концептуальні засади залучення спеціалістів і експертів до процесу доказування, визначено поняття, сутність і межі застосування спеціальних знань, а також окреслено критерії оцінки експертних висновків з позицій допустимості та достовірності [15; 21; 22; 28–30; 32]. Наукові розвідки вітчизняних учених заклали теоретичну основу для інтеграції експертної діяльності у кримінальне судочинство, підкресливши її значення для забезпечення об'єктивності, повноти й ефективності розслідування.

Суттєвий внесок у розвиток доктрини процесуального доказування зробили праці, присвячені формуванню сучасної моделі кримінального процесуального доказу, його властивостей і стандартів перевірюваності. Зокрема, обґрунтовано положення про те, що доказовий процес повинен ґрунтуватися на чітко визначених критеріях належності, допустимості, достовірності й відтворюваності, а також на процесуальній відповідальності за дотримання цих вимог під час одержання й використання результатів експертних досліджень. У працях з теорії кримінального процесуального доказування акцентовано, що технологічні зміни у сфері збору, обробки та перевірки доказів зумовлюють потребу оновлення процесуальної доктрини з урахуванням науково-технічного прогресу та міжнародних зобов'язань України [9; 12; 14; 19; 31].

Особливу увагу в науковій літературі приділено питанням використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки, зокрема шпигунства, державної зради, терористичних актів і посягань, пов'язаних із порушенням режиму державної таємниці. Дослідження, присвячені цим аспектам, розкривають специфіку організації досудового розслідування, особливості взаємодії слідчого з експертами та спеціалістами, вимоги до документування і перевірки фактів, що становлять державну таємницю або пов'язані з використанням сучасних технічних засобів. Ці напрацювання є базовими для формування належної процесуальної форми та забезпечення якості доказового матеріалу у справах воєнного характеру [1; 17; 18; 20; 23; 25–27; 29–30].

Водночас сучасна наукова дискусія розвивається під впливом міжнародних стандартів доказування. Значення мають положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду, практика Європейського суду з прав людини та технічні стандарти Європейської мережі судово-експертних інститутів (ENFSI). Їх імплементація сприяла становленню національної концепції цифрової доказовості, яка передбачає повну простежуваність, достовірність та відтворюваність кожного процесуального етапу роботи з доказами – від моменту їх виявлення до судового розгляду [8; 11; 20; 27]. Вплив цих документів помітно посилив вимоги до експертної діяльності в частині технічної ідентифікації, захисту даних, хешування, опису середовища й фіксації усіх дій з об'єктом дослідження.

Значну роль у стандартизації слідчої та експертної практики відіграють навчальні й методичні праці, у яких систематизовано алгоритми проведення основних видів експертиз, визначено типові

питання до експертів і спеціалістів, розроблено схеми взаємодії між слідчим, прокурором і експертною установою. Зокрема, у підручниках і посібниках з розслідування терористичних актів, масових заворушень, економічних і службових злочинів представлено комплекс практичних рекомендацій, які забезпечують єдину логіку призначення експертиз, збереження доказів і їх процесуальну легалізацію [5; 17; 24–27; 28].

Отже, аналіз сучасного наукового доробку дозволяє стверджувати, що українська процесуально-криміналістична школа створила ґрунтовну методологічну основу для вдосконалення механізмів використання спеціальних знань у доказуванні. Разом з тим в умовах воєнного стану особливої актуальності набуває питання вироблення уніфікованих стандартів призначення, проведення й оцінки експертиз, їх відповідності міжнародним критеріям допустимості та забезпечення процесуальної відтворюваності отриманих результатів.

Метою цієї статті є розкриття змісту, процесуальних форм і практичних аспектів використання спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів і злочинів проти людяності в умовах воєнного стану, а також обґрунтування необхідності впровадження єдиних стандартів залучення експертів, спеціалістів і використання результатів їх діяльності в доказовому процесі.

Реалізація цієї мети передбачає вирішення низки взаємопов'язаних *завдань*, серед яких: *по-перше*, уточнення поняття «спеціальні знання» у кримінальному процесуальному значенні та визначення їх місця у структурі доказування; *по-друге*, характеристика процесуальних форм залучення спеціалістів і призначення експертиз у провадженнях щодо воєнних злочинів; *по-третє*, аналіз особливостей проведення ключових видів експертиз – державної експертизи з питань таємниць, експертизи спеціальних хімічних речовин, комп'ютерно-технічної, телекомунікаційної, відео- й аудіоекспертизи; *по-четверте*, визначення системи процесуальних гарантій, які забезпечують належність, допустимість і достовірність експертних висновків; *по-п'яте*, розроблення пропозицій щодо вдосконалення практики взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури та експертних установ з урахуванням сучасних технологічних вимог; *і нарешті*, окреслення напрямів удосконалення законодавства та методичних рекомендацій для підвищення ефективності використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Сформульовані завдання мають на меті створення цілісної науково-практичної моделі застосування спеціальних знань, яка забезпечує процесуальну стійкість, відтворюваність і доказову цінність отриманих результатів при документуванні та доведенні фактів воєнних злочинів і злочинів проти людяності.

Виклад основного матеріалу. Процесуальні форми залучення спеціальних знань. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є одним із ключових елементів доказової діяльності, що забезпечує повноту, об'єктивність і наукову обґрунтованість процесу встановлення істини. Законодавець закріплює такі знання як інструмент, який реалізується у процесуальних формах, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України, – участі спеціаліста, проведенні експертного дослідження, призначенні судової експертизи, а також наданні письмових консультацій або висновків спеціаліста [3; 5; 14; 20].

Згідно з положеннями ст. 242–245 КПК України, експертиза може призначатися як за ініціативою сторін кримінального провадження, так і за ухвалою слідчого судді чи суду. У більшості випадків сторони наділені правом самостійно залучати експертів без необхідності отримання судового дозволу, за винятком ситуацій, коли йдеться про проведення експертизи, пов'язаної з примусовим залученням особи або втручанням у її права – зокрема, судово-медичної, психіатричної чи іншої експертизи, яка може обмежувати особисту недоторканність (ч. 3 ст. 242 КПК). Таким чином, судовий контроль сьогодні не є універсальним механізмом для всіх випадків призначення експертиз, але зберігає своє значення як гарантія дотримання принципів верховенства права, необхідності та пропорційності у випадках, коли експертиза безпосередньо зачіпає конституційні права особи [9; 14; 15].

На практиці найбільш поширеною формою застосування спеціальних знань залишається участь спеціаліста у проведенні слідчих (розшукових) дій. Його залучення є особливо необхідним при роботі зі складними об'єктами – цифровими носіями інформації, електронними системами зв'язку, вибуховими пристроями, біологічними матеріалами або документами, що містять державну таємницю. Спеціаліст сприяє правильному виявленню, фіксації та вилученню речових доказів, а також допомагає слідчому відтворити механізм події злочину. При цьому його дії повинні бути чітко зафіксовані у протоколах із зазначенням мети участі, використаних технічних засобів і результатів наданої допомоги [11; 13; 15; 31].

Проведення експертизи має статус самостійної процесуальної дії, а її висновок визнається окремим джерелом доказів. Обов'язковою умовою допустимості такого висновку є належне процесуальне оформлення постанови про призначення експертизи, правильне формулювання запитань експертові, надання об'єктів і порівняльних зразків, а також фіксація порядку зберігання матері-

алів, які підлягають дослідженню. Порушення цих вимог або відсутність інформації про осіб, що здійснювали підготовку матеріалів, можуть призвести до втрати доказової сили експертного висновку [5; 14; 20; 32].

У провадженнях, що стосуються воєнних злочинів і злочинів проти людяності, роль спеціальних знань значно зростає. Складність фактичних обставин, багатооб'єктність подій і технічна насиченість доказової бази потребують проведення комплексних або комісійних експертиз, які об'єднують знання з військової справи, криміналістики, судової медицини, зброєзнавства, інформаційних технологій і психології. Такі експертизи забезпечують міждисциплінарний підхід до оцінки обставин злочину й підвищують рівень достовірності висновків [17; 24; 25; 26].

Водночас ефективність використання спеціальних знань залежить від належної координації між слідчим, прокурором і експертною установою. Ця взаємодія має здійснюватися в межах процесуальної самостійності кожного учасника, але на основі узгоджених методичних підходів. Важливо, щоб у матеріалах кримінального провадження чітко фіксувались усі етапи роботи з доказами – від їх отримання до передання експертам, із зазначенням часу, місця, відповідальних осіб і застосованих технічних засобів. Такий порядок гарантує дотримання безперервного ланцюга збереження доказів і можливість подальшої перевірки кожного процесуального кроку в суді [4; 9; 11; 13; 15].

Отже, сучасна модель залучення спеціальних знань у кримінальному провадженні ґрунтується на поєднанні принципів змагальності, процесуальної ініціативи сторін і судового контролю у випадках, коли це необхідно для захисту прав людини. Її належне застосування забезпечує законність, відтворюваність і доказову стійкість експертних результатів, а також сприяє зміцненню довіри до системи кримінального правосуддя.

Державна експертиза з питань таємниць. Одним із найспецифічніших різновидів використання спеціальних знань у кримінальному провадженні є проведення державної експертизи з питань таємниць, передбаченої статтею 518 КПК України. Її призначення зумовлене необхідністю визначення правового режиму інформації, що становить державну таємницю, а також встановленням законності її віднесення до відповідної категорії секретності, зміни ступеня секретності чи розсекречування. Такі експертні дії мають особливе значення у кримінальних провадженнях щодо шпигунства, державної зради, розголошення відомостей, які становлять державну таємницю, та інших посягань на основі національної безпеки.

Відповідно до Закону України «Про державну таємницю» державний експерт з питань таємниць – це посадова особа, уповноважена здійснювати функції віднесення інформації у сферах оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку до державної таємниці, а також змінювати ступінь секретності або проводити її розсекречування [3]. До повноважень таких експертів належить також підготовка висновків про можливу шкоду національній безпеці у разі розголошення відповідної інформації. Порядок їх діяльності визначено не лише законом, але й «Переліком посадових осіб, на яких покладається виконання функцій державного експерта з питань таємниць», затвердженим указами Президента України, що надає їй статус спеціалізованої державної експертної функції.

На відміну від інших видів судових експертиз, державна експертиза з питань таємниць не проводиться в експертних установах системи Міністерства юстиції чи МВС, а виконується визначеними державними експертами, які діють у межах повноважень, наданих законодавством. Висновок такого експерта має юридичну силу документа спеціального призначення і може бути використаний як джерело доказів у кримінальному провадженні. При цьому на нього поширюються всі процесуальні гарантії, передбачені для висновків судових експертів, включаючи вимоги до форми, підпису, дати, реквізитів і змісту дослідження [4; 14; 20].

Під час досудового розслідування такі експертизи призначаються, коли необхідно визначити, чи містить інформація, що стала предметом злочину, ознаки державної таємниці, який її ступінь секретності, а також який характер шкоди завдано або міг бути завданий національній безпеці у разі її розголошення. Результати цієї експертизи мають вирішальне значення для правильної кваліфікації діяння, адже встановлення факту віднесення інформації до державної таємниці є обов'язковою ознакою складів злочинів, передбачених статтями 111, 114, 114-1 Кримінального кодексу України [1; 17; 29–30].

Відомі випадки, коли висновки державних експертів із питань таємниць ставали ключовим доказом у кримінальних справах. Так, у провадженні № 1/1412/805/12 експертним шляхом було підтверджено, що відомості, які містяться в матеріалах під грифом «цілком таємно» («Нормы магнитной защиты кораблей», Москва, 1982 р.), дійсно становлять державну таємницю у сфері оборони, а їх розголошення завдає шкоди національній безпеці України. Цей висновок став визначальним для доведення наявності об'єктивної сторони злочину.

Процедура призначення державної експертизи з питань таємниць має низку особливостей. *По-перше*, вона потребує офіційного звернення до уповноважених органів державної влади, які мають у своєму складі експертів із питань таємниць. *По-друге*, матеріали, що надходять на експертизу, мають бути належним чином упаковані, опечатані й зареєстровані з урахуванням обмежень доступу до інформації. *По-третє*, слідчий або прокурор повинен забезпечити створення умов для збереження таємних матеріалів і їх повернення після проведення дослідження [4; 5; 9].

З урахуванням особливостей воєнного стану питання захисту секретної інформації набуває ще більшої актуальності, адже втручання в обіг таких даних може призвести до реальної шкоди національній безпеці, розкриття оборонних планів чи технологій. Тому проведення державної експертизи з питань таємниць повинно супроводжуватися суворим дотриманням правил збереження матеріалів, процедурним контролем за їх рухом і документуванням усіх дій уповноважених осіб.

Отже, державна експертиза з питань таємниць є особливим видом експертної діяльності, який поєднує юридичний, організаційний і технічний елементи. Вона забезпечує законність кваліфікації злочинів, пов'язаних з державною таємницею, підвищує доказову цінність матеріалів розслідування та сприяє реалізації принципів належності, допустимості й достовірності доказів у кримінальному процесі.

Експертиза спеціальних хімічних речовин (СХР). Експертиза спеціальних хімічних речовин належить до групи експертиз матеріалів, речовин та виробів і посідає важливе місце у доказуванні злочинів, пов'язаних із шпигунством, диверсіями, терористичними актами, незаконним обігом отруйних або вибухонебезпечних речовин, а також у справах воєнного характеру. Її проведення спрямоване на виявлення, ідентифікацію, класифікацію й оцінку властивостей речовин, що могли бути використані як засоби у вчиненні злочину, або залишили сліди на предметах, вилучених під час огляду, обшуку чи оперативно-розшукових заходів. Застосування цієї експертизи дозволяє не лише визначити родову належність речовин, а й встановити джерело їх походження, технологію виготовлення та спосіб використання [5; 15; 28; 32].

На відміну від більшості судових експертиз, дослідження СХР здійснюється із застосуванням складних фізико-хімічних, спектральних, мікроскопічних і термографічних методів, які нерідко мають руйнівний характер. Саме тому в постанові про призначення експертизи обов'язково зазначається дозвіл на часткове або повне знищення об'єкта дослідження. Це правило забезпечує дотримання процесуальної форми та виключає можливість подальших сумнівів у законності проведених дій. Матеріали, які направляються на експертизу, зазвичай містять: зразки вилучених речовин, контрольні змиви з рук, одягу, предметів або упаковки, що могли контактувати з хімічними реагентами, а також порівняльні зразки – для визначення спільної родової чи групової належності [4; 5; 9].

Типові питання, що ставляться перед експертом, стосуються визначення наявності нашарувань спеціальних хімічних речовин на наданих об'єктах, їх кольору, локалізації, ступеня проникнення у матеріал, а також встановлення спільної родової належності між виявленими зразками. В окремих випадках експерт досліджує сліди хімічних сполук на документах, грошових купюрах, конвертах, упаковках чи носіях інформації, що дозволяє відтворити контакт між об'єктом і суб'єктом злочину, а отже, встановити причинно-наслідковий зв'язок між особою підозрюваного та фактом незаконного обігу речовин [17; 18; 24–26].

Процесуальна цінність експертизи СХР полягає в тому, що її результати дозволяють не лише встановити об'єктивні властивості досліджуваних речовин, а й підтвердити або спростувати версію сторони захисту чи обвинувачення щодо способу виготовлення, призначення та використання цих речовин. У поєднанні з іншими видами доказів – протоколами обшуку, огляду місця події, результатами комп'ютерно-технічної та телекомунікаційної експертиз – висновки експерта-хіміка формують доказову систему, яка забезпечує комплексну реконструкцію механізму злочину [9; 11; 15; 20; 32].

З практичної точки зору особливу увагу слід приділяти правильному збиранню й збереженню зразків для дослідження. Відомі випадки, коли порушення температурного режиму, неналежне пакування або контакт із сторонніми предметами призводили до втрати частини речових доказів і, як наслідок, до визнання результатів експертизи недопустимими. Для запобігання таким ризикам у відомчих методиках закріплено обов'язкові вимоги до упаковки, маркування, транспортування та передачі об'єктів дослідження, що забезпечують збереження їхніх властивостей у незмінному стані [4; 5; 9; 32].

В умовах воєнного стану експертиза спеціальних хімічних речовин набуває особливого значення у зв'язку з поширенням злочинів, пов'язаних із використанням хімічно активних сполук, вибухових сумішей, токсичних реагентів або слідів їх застосування у бойових діях. Її результати використовуються не лише у кримінальних провадженнях, а й для підтвердження порушень норм

міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенцій. У таких справах експертні висновки мають подвійну правову вагу – як джерело доказів у національному судочинстві та як складова доказової бази для подання матеріалів до Міжнародного кримінального суду [8; 11; 19; 27].

Отже, експертиза спеціальних хімічних речовин є високоспеціалізованим різновидом судової експертизи, який поєднує наукову точність із процесуальною строгістю. Її результати мають важливе значення для підтвердження факту виготовлення, зберігання, транспортування чи використання небезпечних речовин, а також для встановлення мотиву, способу та мети злочину. Дотримання вимог до процесуального оформлення, документування та збереження об'єктів дослідження забезпечує належність, допустимість і достовірність висновків, що підвищує їх доказову цінність у національному та міжнародному кримінальному судочинстві.

Комп'ютерно-технічна та телекомунікаційна експертизи

Комп'ютерно-технічна та телекомунікаційна експертизи є ключовими інструментами використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів, шпигунства, терористичних актів і злочинів проти основ національної безпеки. Вони належать до класу інженерно-технічних судових експертиз і забезпечують дослідження інформаційних систем, носіїв даних, телекомунікаційних засобів і цифрового середовища, у якому відбувалася злочинна діяльність. Їх проведення дозволяє з'ясувати обставини створення, зберігання, копіювання, передавання або видалення інформації, а також установити авторство, спосіб і місце виготовлення документів чи файлів, що мають доказове значення [5; 9; 11; 15; 31].

Під час розслідування злочинів, пов'язаних з воєнною агресією, збройними диверсіями або колабораційною діяльністю, комп'ютерно-технічна експертиза дає змогу встановити факт втручання у роботу комп'ютерних систем, програмних продуктів чи електронних мереж. Вона також використовується для виявлення ідентифікаційних даних користувача, обсягу і змісту вилученої або модифікованої інформації, відновлення знищених або зашифрованих файлів, а також визначення технології та хронології створення електронних документів. Важливим напрямом дослідження є перевірка справності технічних засобів, що використовувались під час учинення злочину, – системних блоків, ноутбуків, мобільних пристроїв, зовнішніх накопичувачів тощо [9; 11; 13; 15].

Об'єктами комп'ютерно-технічної експертизи є не лише окремі носії інформації, але й цілі комплекси комп'ютерної техніки, зокрема робочі станції, сервери, маршрутизатори, хмарні сховища, які забезпечують функціонування корпоративних або державних інформаційних систем. При цьому до експертизи обов'язково додається технічна документація, яка дає змогу відтворити логіку роботи програмного забезпечення, налаштування мережі, конфігурацію пристроїв і характер їх підключень до Інтернету чи внутрішніх мереж. Важливою умовою є надання експерту саме оригінальних носіїв або їхніх контрольних копій, створених у режимі «тільки для читання» (read-only), що забезпечує збереження цілісності даних і виключає будь-які втручання у процес зчитування [4; 9; 31; 32].

Типові запитання, які ставляться перед експертом у межах цієї експертизи, стосуються визначення: чи міститься на даному носії інформація про конкретні дії користувача; чи піддавався носій процедурі знищення або зміни інформації; яким чином відбувалося копіювання чи передача даних; якою була технологія створення електронного документа; які часові параметри фіксуються у метаданих; чи містить пристрій певне програмне забезпечення або сліди його використання; які функціональні несправності наявні у технічних засобах і як вони впливали на працездатність системи. У справах про шпигунство ці питання часто доповнюються визначенням способу несанкціонованого доступу до інформації, маршрутизації даних та ідентифікації віддалених користувачів [1; 17; 18; 20; 29–30].

Телекомунікаційна експертиза тісно пов'язана з комп'ютерно-технічною і спрямована на встановлення фактів передавання інформації через засоби зв'язку, зокрема мобільні телефони, смартфони, супутникові системи, радіо- та інтернет-канали. Вона дозволяє визначити тип, марку та модель пристрою, перевірити робочий стан телекомунікаційного обладнання, конфігурацію мережі, частоту та час передачі інформації, а також ідентифікувати користувачів за допомогою SIM-карт, IP-адрес, логів підключень та облікових записів. Особливого значення набуває аналіз білінгових даних мобільних операторів, який дає можливість підтвердити або спростувати контакт між конкретними особами, встановити геолокацію під час передачі повідомлень і відтворити хронологію комунікацій [5; 9; 11; 15; 27].

Робота експертів у цій сфері вимагає суворого дотримання технічних і процесуальних стандартів, спрямованих на забезпечення достовірності та відтворюваності результатів. До таких стандартів належать: документування всіх дій із носіями інформації, створення контрольних хеш-сум для кожного цифрового об'єкта, фіксація умов середовища та програмних версій, ведення журналу доступів і переміщень матеріалів. Дотримання цих вимог унеможливорює спотворення або втрату

доказів і забезпечує їхню подальшу перевірку в суді. Порушення хоча б однієї з цих умов може стати підставою для визнання експертного висновку недопустимим [9; 11; 14; 31–32].

У сучасних умовах збройної агресії ці види експертиз набули надзвичайного значення. Вони дозволяють документувати факти використання інформаційних технологій для координації воєнних дій, поширення пропаганди, збору розвідувальних даних, а також виявляти докази цифрових атак і порушень міжнародного гуманітарного права. Результати таких експертиз часто мають подвійне призначення – використовуються у національному кримінальному процесі та передаються до міжнародних юрисдикційних органів для підтвердження воєнних злочинів.

Отже, комп'ютерно-технічна та телекомунікаційна експертизи становлять основу цифрового доказування у справах воєнного періоду. Їх проведення забезпечує виявлення технічних слідів злочинної діяльності, підтвердження достовірності інформації, відтворення її походження та руху, а також гарантує реалізацію процесуальних принципів належності, допустимості, достовірності й відтворюваності доказів.

Експертиза відео- та звукозапису

Експертиза відео- та звукозапису належить до найважливіших видів спеціальних досліджень у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності, шпигунства, терористичних актів та колабораційної діяльності. Її проведення забезпечує встановлення автентичності аудіо- і відеофайлів, виявлення ознак монтажу, змін чи спотворень записів, ідентифікацію осіб за фізичними параметрами голосу, зображенням і мовленнєвими характеристиками. У практиці розслідування таких злочинів результати цієї експертизи нерідко мають ключове доказове значення, оскільки саме аудіовізуальні матеріали найчастіше фіксують дії, розмови або події, що прямо підтверджують участь підозрюваних у протиправній діяльності [9; 11; 15; 28; 31].

Основними завданнями експертизи є встановлення технічних умов створення відео- чи звукозапису, ідентифікація пристроїв, за допомогою яких він виготовлений, визначення безперервності запису, синхронності звуку та зображення, а також виявлення ознак механічного чи електронного монтажу. На дослідження подаються оригінальні файли або оригінальні носії, на яких здійснено фіксацію, разом із пристроями, за допомогою яких проводився запис – диктофонами, відеокамерами, мобільними телефонами, мікрофонами, флеш-накопичувачами тощо. Надання копій без оригінальних носіїв допускається лише тоді, коли з об'єктивних причин вилучення оригіналів неможливе, і за умови підтвердження цілісності копій хеш-сумами або іншими технічними методами контролю [4; 9; 31; 32].

Особливе значення має дослідження автентичності записів, отриманих у межах негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема під час зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, аудіо- та відеоспостереження за особою, місцем чи річчю. У таких випадках експертиза встановлює, чи є запис оригінальним, чи проводився він безперервно, чи відсутні ознаки технічного втручання або монтажу, а також чи відповідає зміст відеоряду звуковому супроводу. Результати таких досліджень набувають особливої ваги, адже будь-які зміни у файлі, розриви в часових мітках або невідповідності між відео та звуком можуть призвести до втрати доказової сили матеріалів [9; 11; 15; 31].

Типові питання, які ставляться перед експертом, охоплюють: чи є надана відеофонограма (фонограма) оригіналом або копією; чи проводився запис безперервно; чи є на записі ознаки редагування або монтажу; чи зафіксовано на записі мовлення певних осіб; скільки осіб брало участь у розмові; які конкретні слова та фрази належать кожній особі; чи збігається зміст текстової розшифровки розмови з фактичним аудіорядом. Для ототожнення особи за голосом експертові подаються контрольні зразки мовлення, отримані у формі монологу або діалогу, із тривалістю не менше десяти хвилин без значних пауз. Вимоги до якості запису, гучності, відсутності перешкод і наявності чітких темпоральних маркерів визначаються науково-методичними рекомендаціями Міністерства юстиції України [4; 5; 9; 32].

Значення цієї експертизи особливо підвищується у справах, пов'язаних з воєнними злочинами, де відеозаписи подій, зняті на мобільні пристрої, безпілотники або системи спостереження, виступають основними джерелами доказів. У таких випадках важливо не лише підтвердити технічну автентичність запису, а й встановити обставини його створення, зокрема місце, час, умови освітлення, звукорежим і можливі зовнішні фактори, що могли вплинути на якість фіксації. Це дозволяє забезпечити відтворюваність і перевірність доказу, що є необхідною умовою його допустимості в суді [9; 11; 13; 15; 19; 31].

У кримінальних провадженнях про шпигунство чи державну зраду аудіо- та відеозаписи часто становлять основу доказової бази, підтверджуючи факт передавання секретної інформації, контактів із представниками іноземних спецслужб або домовленостей щодо співпраці. Так, у провадженні № 2201414000000070 результати фоноскопичної експертизи підтвердили ідентичність голосу

обвинуваченого на кількох носіях, що дозволило суду визнати записи достовірними і такими, що відповідають критеріям допустимості. Подібні приклади свідчать про те, що професійна експертна перевірка автентичності відео- й аудіоматеріалів є запорукою процесуальної стійкості доказової інформації [15; 20; 32].

З метою мінімізації ризиків недопустимості аудіо- та відеодоказів необхідно дотримуватись суворості процедури їх вилучення, пакування, транспортування і передачі на дослідження. Будь-які маніпуляції з носієм інформації до моменту проведення експертизи мають бути виключені. Зокрема, пристрої, з яких здійснювався запис, повинні бути переведені в режим, що унеможливорює віддалене підключення або видалення файлів; усі дії з ними мають бути відображені у протоколах із фіксацією часу, місця, учасників та технічних засобів, що використовувалися. Ці правила є критично важливими для забезпечення безперервності ланцюга збереження доказів [4; 5; 9; 31; 32].

Таким чином, експертиза відео- та звукозапису є ефективним процесуальним засобом перевірки достовірності аудіовізуальних матеріалів, що мають доказове значення у справах воєнного та особливо тяжкого характеру. Вона поєднує технічну точність, криміналістичну методологію та процесуальні гарантії допустимості, забезпечуючи суд можливістю об'єктивно оцінити джерело й зміст зафіксованої інформації.

Використання спеціальних знань у встановленні причинно-наслідкових зв'язків і оцінці доказів. Застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні не обмежується лише етапом збирання доказів або проведення експертиз, а має визначальне значення для встановлення причинно-наслідкових зв'язків між діями особи та наслідками злочину. Саме завдяки спеціальним знанням забезпечується логічна та фактична послідовність від події злочину до доказової реконструкції його механізму, що особливо актуально у провадженнях про воєнні злочини й злочини проти людяності, де наслідки мають масштабний і комплексний характер [9; 11; 15; 19; 31].

Встановлення причинно-наслідкових зв'язків є складною аналітичною процедурою, що вимагає синтезу криміналістичних, судово-медичних, технічних, військових, екологічних та інформаційних знань. У межах такого дослідження експерт, використовуючи дані з різних джерел – протоколи огляду, результати експертиз, матеріали фото- і відеофіксації, показання свідків, лог-файли, електронні документи – формує науково обґрунтовану модель події. Завданням є не лише виявити причинний зв'язок, а й визначити, чи є він безпосереднім, опосередкованим або кумулятивним, тобто чи кожна дія особи мала значення для настання конкретних наслідків [5; 9; 13; 15; 31–32].

Процесуальна форма оцінки таких доказів полягає у співставленні результатів експертних досліджень із іншими джерелами доказової інформації. Зокрема, під час розслідування злочинів, пов'язаних з обстрілами цивільних об'єктів або використанням заборонених засобів ведення війни, висновки експертів-балістів, вибухотехніків і військових фахівців поєднуються з цифровими даними з супутникових знімків, телекомунікаційних мереж, систем відеоспостереження, що дозволяє відтворити послідовність подій у просторі та часі. Таке поєднання спеціальних знань створює цілісну доказову систему, яка забезпечує обґрунтованість кваліфікації злочину [8; 9; 11; 15; 19; 27].

Використання спеціальних знань у процесі оцінки доказів вимагає дотримання принципів належності, допустимості та достовірності, визначених доктриною кримінального процесуального доказування. Експертні висновки повинні бути логічно узгодженими з фактичними обставинами, підтвердженими іншими джерелами і не виходити за межі компетенції експерта. Слідчий, прокурор і суд не можуть покладати на експерта оцінку юридичної кваліфікації діяння, мотивів чи вини особи, оскільки це належить до їхньої процесуальної компетенції. Водночас вони зобов'язані забезпечити належне сприйняття експертного висновку, тобто перевірити його обґрунтованість, відповідність методикам, внутрішню узгодженість і відтворюваність процедур дослідження [9; 12; 14; 19; 31].

Сучасна тенденція полягає у тому, що роль спеціальних знань поступово поширюється від вузько-технічного аспекту до аналітичного – вони стають засобом оцінки взаємозв'язку між діями, подіями та наслідками у доказовому процесі. У провадженнях про воєнні злочини така функція є визначальною, оскільки саме через експертні висновки можна простежити ланцюг від конкретного наказу чи рішення – до завданих цивільному населенню втрат, зруйнованих об'єктів або екологічних наслідків. Таким чином, спеціальні знання не лише фіксують технічні ознаки події, але й забезпечують аналітичну перевірку логічної та фактичної єдності всього доказового масиву [8; 9; 11; 15; 19; 27; 31].

Важливою гарантією достовірності доказів є збереження безперервного ланцюга їх походження та перевірки, що охоплює і результати експертних досліджень. Кожна операція з доказовим об'єктом – від його виявлення до використання у суді – має бути документально зафіксована, із зазначенням часу, місця, виконавців, умов зберігання і технічних засобів, що застосовувалися. Недотримання цього принципу тягне сумнів у процесуальній достовірності доказу, навіть якщо експертний висновок є науково правильним. Саме тому сьогодні набуває поширення практика

створення «паспортів доказів» і технічного протоколювання дій з об'єктами дослідження [5; 9; 11; 14; 15; 31–32].

Таким чином, використання спеціальних знань при встановленні причинно-наслідкових зв'язків і оцінці доказів забезпечує єдність наукового та процесуального підходів до пізнання обставин злочину. Вони сприяють формуванню обґрунтованої доказової системи, яка відповідає принципам верховенства права, об'єктивності й відтворюваності, забезпечуючи суд можливість приймати рішення на підставі достовірних, повних і перевірених фактів.

Процесуальні гарантії допустимості та достовірності експертних висновків. Допустимість та достовірність експертних висновків є центральними критеріями їх доказового значення у кримінальному провадженні. Вони визначають, чи може результат експертизи бути використаний судом для підтвердження фактичних обставин, а також чи забезпечує він рівень обґрунтованості, достатній для визнання певних фактів доведеними. У справах про воєнні злочини та злочини проти людяності ці критерії набувають особливого змісту, адже експертизи проводяться в умовах воєнного стану, значних руйнувань, обмеженого доступу до місця події та часто – на підставі цифрових, опосередкованих або комбінованих доказів [5; 9; 11; 14; 15; 31–32].

Процесуальні гарантії допустимості експертного висновку охоплюють законність підстав для призначення експертизи, дотримання форми постанови або ухвали про її проведення, правильність визначення об'єкта, предмета й обсягу дослідження, фіксацію всіх етапів роботи експерта, а також відповідність висновку вимогам до структури та змісту, встановленим процесуальним законом. Важливо, щоб експерт мав належну кваліфікацію, був внесений до державного Реєстру атестованих судових експертів і діяв у межах своєї компетенції. Порушення будь-якої з цих умов створює ризик визнання висновку недопустимим [3; 4; 5; 9].

Достовірність експертного висновку визначається не лише кваліфікацією експерта, а й науковою обґрунтованістю застосованих методик, відтворюваністю отриманих результатів і можливістю їх незалежної перевірки. У цьому аспекті важливе значення мають стандарти документування процесу дослідження, включно з фіксацією параметрів середовища, технічних характеристик обладнання, програмного забезпечення, а також створення контрольних хеш-сум для цифрових об'єктів, що дозволяє підтвердити незмінність їхнього змісту від моменту вилучення до судового розгляду [9; 11; 14; 15; 31–32].

Оцінка допустимості й достовірності висновку експерта здійснюється не лише з формального боку, а й з точки зору логічної узгодженості його аргументації, внутрішньої послідовності, відповідності загальновизнаним науковим даним і сумісності з іншими доказами у справі. Суд і сторони повинні мати можливість відтворити хід експертного дослідження та перевірити його результати за допомогою альтернативних або повторних експертиз. Така можливість є практичним проявом принципу змагальності та гарантією права сторони захисту на спростування доказів обвинувачення [9; 12; 14; 19; 31].

Особливого значення набуває збереження безперервного ланцюга збереження доказів. У кожному випадку, коли об'єкти передаються між органами досудового розслідування, експертними установами, прокурором і судом, необхідно документувати їх переміщення, пакування, розпакування, копіювання та повторне дослідження. Відсутність належних записів про рух матеріалів або неможливість підтвердити цілісність цифрових копій може поставити під сумнів достовірність експертного висновку, навіть якщо саме дослідження було проведене за всіма методичними правилами [4; 5; 9; 31].

В умовах воєнного стану важливим процесуальним аспектом є також питання територіальної підсудності та безпеки експертних установ. Частина експертиз виконується за межами місця вчинення злочину, а іноді – за допомогою дистанційних технологій або у співпраці з міжнародними експертними групами. Такі обставини потребують ретельного документування обставин отримання матеріалів, часу їх надходження, каналів передачі та підтвердження цілісності даних. З цією метою у практиці органів досудового розслідування запроваджується система «паспортів доказів», що фіксують усі технічні та процедурні параметри руху доказового об'єкта [9; 11; 13; 15; 31–32].

Нарешті, гарантією достовірності й переконливості експертних висновків виступає судовий контроль у межах стадії оцінки доказів. Суд повинен не лише формально визнати висновок допустимим, а й критично оцінити його зміст, методологію, джерела, обґрунтованість та можливі межі застосування. При цьому суд має право призначити додаткову або повторну експертизу, якщо висновки викликають сумнів або містять суперечності. Такий підхід відповідає принципу верховенства права і забезпечує баланс між доказовою ініціативою сторін та об'єктивністю судового рішення [9; 12; 14; 19; 31].

Таким чином, процесуальні гарантії допустимості та достовірності експертних висновків утворюють систему взаємопов'язаних елементів – від належного призначення експертизи і кваліфікації

експерта до контролю за рухом матеріалів і перевірки результатів у суді. Їх додержання є передумовою законності, відтворюваності та об'єктивності доказового процесу, що набуває особливої ваги у справах, пов'язаних з воєнними злочинами та злочинами проти людяності, коли від якості експертних досліджень залежить як результат національного судового розгляду, так і довіри міжнародних інституцій до української системи кримінального правосуддя.

Організація взаємодії органів досудового розслідування та експертних установ при використанні спеціальних знань

Ефективне використання спеціальних знань у кримінальному провадженні безпосередньо залежить від рівня організації взаємодії між органами досудового розслідування, прокуратурою та експертними установами. Координація дій між цими суб'єктами має забезпечувати оперативність призначення експертиз, своєчасне надання матеріалів, правильне формулювання питань експертові, збереження доказів і прозорість процедур оцінки результатів дослідження. В умовах воєнного стану ця взаємодія набуває особливого значення, оскільки значна кількість розслідувань проводиться в екстремальних умовах, із залученням військових фахівців, міжнародних експертів і спеціалістів суміжних галузей знань [5; 9; 11; 14; 15; 27; 31–32].

Координаційна функція між органами досудового розслідування та експертними установами полягає у створенні єдиного інформаційного простору, де забезпечується обмін матеріалами, результатами досліджень та методичними рекомендаціями. На практиці така взаємодія реалізується через систему міжвідомчих доручень, офіційних запитів, електронного документообігу, а також безпосередні робочі контакти між слідчими, прокурорами, керівниками експертних установ і фахівцями конкретних лабораторій. Особливу роль відіграє формування комплексних експертних груп, у яких представники різних установ проводять дослідження одночасно або послідовно з обміном проміжними результатами, що дозволяє уникнути дублювання, підвищити швидкість і достовірність висновків [4; 5; 9; 31].

Важливим напрямом взаємодії є погодження технічних умов, у яких проводяться дослідження. Для забезпечення достовірності результатів слідчі органи зобов'язані надавати експертам повну та достовірну інформацію про походження об'єктів, обставини їх вилучення, особливості упаковки, маркування та зберігання. Експертні установи, у свою чергу, мають інформувати слідчих про виявлені ризики зниження якості дослідження або неможливість його проведення через неналежний стан об'єкта. Така взаємна поінформованість дозволяє запобігти втраті доказової цінності матеріалів і забезпечує дотримання безперервного ланцюга збереження доказів [9; 11; 13; 15; 31].

Особливу увагу в організації взаємодії необхідно приділяти формулюванню запитань експертові. Вони мають бути конкретними, логічно послідовними та відповідати компетенції експерта. Нечітко або надмірно загально поставлені питання призводять до формальних або неповних висновків, що ускладнює їх оцінку та може поставити під сумнів їх доказове значення. Водночас сторони провадження – слідчий, прокурор і захисник – мають право ініціювати уточнення або доповнення питань, а також призначення додаткових чи повторних експертиз у разі виникнення суперечностей або сумнівів у достовірності результатів [9; 12; 14; 19; 31].

Невід'ємною складовою ефективної взаємодії є організація належного контролю за рухом матеріалів і документуванням кожної стадії роботи з ними. У цьому контексті все більшого поширення набуває запровадження так званих «паспортів доказів» – процесуальних документів, у яких відображається весь шлях доказового об'єкта від моменту його вилучення до передачі в суд. Така практика сприяє відтворюваності й перевірності кожного етапу експертного дослідження, знижує ризики підміни або спотворення доказів і забезпечує підвищення довіри до результатів експертної діяльності [5; 9; 11; 15; 31–32].

У практиці органів досудового розслідування дедалі частіше застосовується інтегрована модель координації експертних досліджень, у межах якої створюються міжвідомчі робочі групи – наприклад, спільні слідчо-експертні штаби при Офісі Генерального прокурора, Службі безпеки України або Міністерстві внутрішніх справ. Вони забезпечують оперативний розподіл об'єктів між експертними установами, обмін інформацією про проміжні результати, розроблення єдиних підходів до документування й оцінки доказів. Такий формат дозволяє координувати дії на різних етапах – від виявлення і вилучення матеріалів до їх судового представлення [5; 9; 15; 27].

В умовах воєнного стану організація взаємодії має враховувати також необхідність залучення міжнародних експертів і забезпечення належного рівня захисту секретної інформації. При передаванні матеріалів за кордон або участі іноземних фахівців у дослідженнях слідчий і прокурор мають забезпечити дотримання режиму державної таємниці, передбаченого законодавством України, а також вимог міжнародних договорів. У таких випадках проводиться погодження процедур з компетентними органами, що гарантує допустимість отриманих результатів і їх подальше використання як у національних, так і в міжнародних судових процесах [3; 8; 9; 11; 20; 27].

Таким чином, організація взаємодії органів досудового розслідування, прокуратури та експертних установ під час використання спеціальних знань має бути заснована на принципах координації, прозорості, професійної відповідальності та процесуальної дисципліни. Її ефективність визначається здатністю забезпечити оперативне проведення експертиз, повне документування процесуальних дій, дотримання ланцюга збереження доказів і контроль за якістю експертних висновків. Саме така модель взаємодії формує довіру до результатів розслідування і зміцнює авторитет кримінального правосуддя України у справах про війнні злочини та злочини проти людяності.

Висновки і перспективи подальших досліджень

Узагальнення проведеного дослідження дає підстави стверджувати, що використання спеціальних знань під час розслідування війнних злочинів і злочинів проти людяності є одним із ключових чинників ефективності кримінального процесу та гарантією об'єктивного встановлення істини. Цей інститут забезпечує наукову обґрунтованість доказового процесу, сприяє відновленню повної картини події злочину, підвищує якість оцінки доказів і процесуальну переконливість висновків слідства. У сучасних умовах війнного стану спеціальні знання трансформуються з допоміжного інструменту у системну основу процесуального пізнання, поєднуючи експертно-технічні, інформаційні та аналітичні ресурси держави.

Аналіз процесуальних форм показав, що сьогодні судовий контроль за призначенням експертиз має вибірковий характер і застосовується лише у випадках, коли дослідження передбачає примусове залучення особи або втручання у її права. В інших ситуаціях сторони кримінального провадження мають право самостійно ініціювати експертні дослідження, що підвищує рівень змагальності та процесуальної гнучкості. Успішність застосування спеціальних знань при цьому визначається якістю постанови про призначення експертизи, чіткістю формулювання питань і повнотою наданих об'єктів дослідження [3; 5; 9; 14; 15].

Особливу роль у доказуванні відіграють державна експертиза з питань таємниць, експертиза спеціальних хімічних речовин, комп'ютерно-технічна, телекомунікаційна та фотоскопічна експертизи. Вони забезпечують встановлення ключових фактичних обставин злочину, зокрема визначення ступеня секретності інформації, ідентифікацію осіб, засобів і способів передачі даних, підтвердження достовірності цифрових матеріалів. У поєднанні з іншими доказами результати таких досліджень формують цілісну доказову систему, яка відповідає принципам належності, допустимості, достовірності та відтворюваності [9; 11; 15; 19; 31–32].

Водночас проведення експертиз у справах війнного періоду супроводжується низкою викликів: складністю доступу до місця події, ризиками знищення слідів, необхідністю оперативного реагування на масові порушення міжнародного гуманітарного права. Ці фактори вимагають підвищеної координації між органами досудового розслідування, прокуратурою, експертними установами та міжнародними партнерами, що потребує вдосконалення нормативної та організаційної бази такої взаємодії [5; 9; 11; 15; 27; 31–32].

Удосконалення системи процесуальних гарантій допустимості й достовірності експертних висновків передбачає запровадження єдиних стандартів фіксації, пакування, передачі та зберігання матеріалів, створення «паспортів доказів» і цифрових журналів доступу до речових об'єктів. Така практика забезпечує контроль за кожною стадією руху доказу й гарантує його перевірність у суді. Водночас необхідним є підвищення рівня професійної підготовки експертів і слідчих у сфері цифрових технологій, військових досліджень, судової медицини, лінгвістики, психології, що дозволить забезпечити інтеграцію міждисциплінарних знань у межах єдиної доказової системи [5; 9; 11; 13; 15; 31–32].

Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення національних стандартів криміналістичного аналізу цифрових даних, гармонізованих із практикою Міжнародного кримінального суду та рекомендаціями ENFSI. Необхідним також є вдосконалення правового регулювання експертних досліджень у сфері державної таємниці, зокрема деталізація процедур розсекречування, фіксації фактів шкоди національній безпеці та захисту носіїв секретної інформації. Важливою залишається і проблема належної координації між національними та міжнародними експертними інституціями, що забезпечить взаємне визнання результатів експертиз і використання їх у транснаціональних кримінальних процесах [3; 8; 11; 19; 27].

Підсумовуючи, можна констатувати, що ефективність розслідування війнних злочинів і злочинів проти людяності прямо залежить від рівня розвитку системи спеціальних знань, їх процесуального забезпечення та здатності держави інтегрувати наукові, технічні й аналітичні ресурси у правозастосовну практику. Саме на цьому перетині науки, технології й процесуального права формується нова якість кримінального правосуддя – орієнтована на стандарти доказової достовірності, міжнародну легітимність і невідворотність відповідальності за найтяжчі злочини проти людяності та миру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бантишев О.Ф., Шамара О.В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): 3-є вид., перероб. та доп. Луганськ: ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 с.
2. Діордіца І.В. Поняття та зміст кібершпигунства. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 26 / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса: Гельветика, 2020. С. 49–55.
3. Закон України «Про державну таємницю» від 21 січня 1994 р. № 3855–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 16. Ст. 93.
4. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text>.
5. Криміналістична тактика: навч. посіб. / за ред. д. ю. н., проф. М.А. Погорецького та д. ю. н., доц. Д.Б. Сергєєвої. – 2-ге вид., переробл. та доп. – К.: Алерта, 2017. – 244 с.
6. Pogoretskyi M. Problematic issues of implementation of the guarantees of the victim's procedural status in the criminal proceedings of Ukraine. *Fifth International Scientific Conference "The Forensic Process and the Participation of Victims in Criminal Proceedings"* (Wroclaw, 22 November 2016). Wroclaw, 2017. P. 4–5.
7. Pogoretskyi M. Procedural status of victim under the Criminal Procedure Code of Ukraine (2012) and its implementation issues. In: *Ochrona prawna pokrzywdzonego / pod red. T. Kaczmarka, M. Filipowskiej-Tuthill, J. Zylinskiej*. Wroclaw, 2017. P. 15–25.
8. Pogoretskyi M.A., Serhieieva D., Pogoretskyi M.M., Lysachenko Y., Denysenko G. Human rights guarantees in the activities of law enforcement agencies of Ukraine. *Amazonia Investiga*. 2023. Vol. 12. No. 64. P. 249–256. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2023.64.04.24>. URL: <https://amazoniainvestiga.info/check/64/24-249-256.pdf>.
9. Погорецький М.А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 275–299. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-275>. URL: <https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnyk-naprn-3-2025-r/verkhovenstvo-prava-u-kriminalnomu-protsesualnomu-dokazuvanni-metodologiya-ta-praktika-zastosuvannya>.
10. Погорецький М.А. Використання даних EncroChat у кримінальному провадженні: порівняльно-правовий та процесуальний аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 8. С. 223–229. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-8>. URL: http://lsej.org.ua/8_2025/48.pdf.
11. Погорецький М.А. Застосування новітніх технологій у розслідуванні та доказуванні воєнних злочинів (проблемні питання). *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 3–4. С. 84–102. URL: https://vkslaw.knu.ua/wp-content/uploads/2025/05/visnyk_krim_sud_3-4_23_v2_250425_avt2-84-102.pdf.
12. Погорецький М.А. Нова концепція кримінального процесуального доказування. *Вісник кримінального судочинства України*. 2015. № 3. С. 63–79. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/3_2015_Pogoretskyi.pdf.
13. Погорецький М.А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 93–103.
14. Погорецький М.А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4, ч. 3. С. 269–279. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.40>. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/42-2.pdf>.
15. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. Харків: Арсіс ЛТД, 2007. 576 с.
16. Погорецький М. А. Захисник – суб'єкт доказування на досудовому провадженні за чинним КПК України: проблемні питання. *Актуальні питання державотворення в Україні: матеріали міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 23 травня 2014 р.). Київ : Прінт-Сервіс, 2014. С. 480–482.
17. Погорецький М.А., Вакулик О.О., Сергєєва Д.Б. *Розслідування економічних злочинів: навчальний посібник*. Київ: Дакор, 2014. 176 с.
18. Погорецький М.А., Гриценко І.С. Право на справедливий суд. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. № 91. С. 4–7.
19. Погорецький М.А., Лисаченко Є.І. Допустимість доказів у кримінальному процесуальному праві країн Європейського Союзу та його вплив на допустимість доказів у кримінальному судочинстві України. *Вісник кримінального судочинства*. 2022. № 3–4. С. 20–34. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2022.3-4/20-34>.

20. Погорецький М.А., Лисаченко Є.І. Встановлення достовірності цифрових доказів Міжнародним кримінальним судом: окремі проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2023. № 1–2. С. 54–73. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2023.1-2/54-73>. URL: <https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/35>.
21. Погорецький М.А., Сергєєва Д.Б. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: поняття, сутність і співвідношення. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2 (33). С. 137–141.
22. Погорецький М.А., Сергєєва Д. Б. Проблемні питання реалізації процесуального статусу потерпілого у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2017. № 46. Т. 2. С. 118–123. URL: <https://dspace2.uzhnu.edu.ua/items/08598282-ac04-4671-b955-b7e94ef07673>.
23. Погорецький М.А., Шеломенцев В.П. Поняття кіберпростору як середовища вчинення злочину. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави: наук.-практ. журнал*. Київ: НАСБУ, 2009. № 2 (2). С. 77–81.
24. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності: навч. посібн. / за ред. проф. М.А. Погорецького. Київ: Алерта, 2025. 376 с. URL: https://alerta.kiev.ua/img/cms/PDF/Pogoreckiy_Roslyd_krim_pravopor_Zmist.pdf.
25. Розслідування масових заворушень: навч. посібник / за ред. М.А. Погорецького. Київ: Дакор, 2014. 140 с.
26. Розслідування терористичних актів: навч. посібник / за ред. М. А. Погорецького. Київ: Дакор, 2014. 160 с.
27. Розслідування окремих видів злочинів: навч. посібник / Бишевець О.В., Погорецький М.А., Сергєєва Д.Б. та ін.; за ред. М. А. Погорецького та Д.Б. Сергєєвої. Київ: Алерта, 2015. 536 с.
28. Сергєєва Д.Б. Судові експертизи у кримінальному провадженні: навч. посіб. Київ: Алерта, 2025. 262 с.
29. Ходанович В.О. Окремі питання виявлення і розслідування шпигунства в Україні та ФРН. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2018. № 31. С. 130–133.
30. Чуваков О.А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії і практики. Одеса: Фенікс, 2017. 62 с.
31. Шумило М.Є., Погорецький М.А. Докази і доказування. *Кримінально-процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 1* / О.М. Бандурка, Є.М. Блажиський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В. П. Пшонки, А.В. Портнова. Харків: Право, 2012. С. 247–308.
32. Шумило М.Є., Погорецький М.А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в доказуванні у кримінальних справах: теоретичний та практичний аспекти. *Вісник Луганського ін-ту внутр. справ*. Луганськ: РВВ ЛІВС, 2001. Вип. 3. С. 199–209.